

Гончарі в музейному просторі (від Пирогова до Валок – комунікативний зріз початку ХХІ століття)

На межі ХХ–ХХІ ст. українські музеї постали перед необхідністю принципового корегування тактики і стратегії своєї діяльності, викликаной кардинальними змінами в житті суспільства.

Однією з важливих функцій в освоєнні етнокультурної спадщини є підтримка в суспільстві культурного багатоманіття, досягти якого можливо і в тісній співпраці музейників, майстрів народного мистецтва і педагогів як загальноосвітніх закладів, так і позашкільних. Але, окрім демонстраційно-просвітницької роботи, музеї все більше звертаються до публічних і навіть театралізованих форм пропаганди традиційної матеріальної культури, залучаючи народних майстрів до різноманітних масових заходів.

Гончарство – один із найсуттєвіших виробничо-естетичних компонентів для з'ясування матеріальних і духовних основ не тільки всієї нації, а й окремих регіонів, зокрема Слобідської України і Наддніпрянщини.

Наша мета – визначити роль народних майстрів як повноправних суб'єктів музейної комунікації, що є суттєвим для концепції музейної справи початку ХХІ ст.

Історіографія теми характеризується відносно невеликою кількістю наукових видань, науково-популярних статей та інформаційних повідомлень у пресі та в електронних ресурсах. Так, Г. Скрипник, аналізуючи музейний простір України, зосередилася на створенні колекцій, до яких були причетні уродженці Слобожанщини М. Сумцов та Д. Яворницький [8]. Українське гончарство в зібранні Російського етнографічного музею (у тому числі, експонати, що надійшли з Катеринославщини) стали об'єктом дослідження О. Карпової [2]. О. Пошивайло означив музейний ландшафт України в контексті зібрання національного музею-заповідника в Опішному, де зберігаються вироби гончарів та керамістів з різних регіонів нашої країни [7]. Народній кераміці Наддніпрянщини приділила увагу Л. Данченко [1]. Л. Метка вивчала гончарство Харківщини, спілкувалася з родинами гончарів, що допомогло поповнити колекцію в музеї Опішного [5]. Директор Валківського історико-краєзнавчого музею Харківської області Т. Поліщук наголошувала на туристичній привабливості маршруту «Садіба гончара» (Шарівка на Валківщині – батьківщина сучасного майстра

Б. Цибульника та загалом популяризації колекції, сформованої за кілька десятиліть в одному з найстаріших поселень Слобідської України [6]. Гончарству Валківщини, виставкам Ф. Гнідога та інших слобожан у стінах Харківського художнього музею присвятили публікації Т. Лисенко [3], Л. Логвиненко [4].

Звернімося до конкретних прикладів. Національний музей народної архітектури та побуту України був заснований у 1969 році. До його відкриття чимало зусиль доклав Герой України, відомий краєзнавець, уродженець Харківської області Петро Тимофійович Тронько.

Уперше День гончаря як республіканське свято був проведений у Пирогово 1985 року. Окремо влаштовуються дні ремесел – гончарів, вишивальниць, ковалів, а на вересень припадає ярмарок усіх майстрів. На жаль, Харківщина не була представлена на перших зібраннях гончарів згаданого вище року, оскільки її колись знамениті осередки остаточно занепали.

Джерелами нашого повідомлення є експедиційні матеріали, зібрані автором під час проведення Днів гончаря в Пироговому 2006, 2009 рр. та у Валках Харківської області 2012 року. Традиційно важку гончарську справу продовжували династійно чоловіки, але в Пироговому можна зустріти й жінок, які працюють за гончарним кругом. Наведемо деякі записи.

Анжела Драч з Умані Черкаської області робить на гончарному крузі дзвоники та більш традиційні вироби. Вона розповіла: «Є в мене і димлена іграшка, і смолена, бо на Уманщині виготовляли іграшку смолену, а посуд робили і червоний (кажуть «посуд на червону»), і чорний був. Зараз чорну ніхто не робить, а я відновила. Відновила теж у горні випалювати. А смолена іграшка була споконвіку, оці коники наші – це під Уманню село Громи і Старі Бабани виготовляли. Спочатку ліпили звичайного червоненького коника, потім його смолили – гарячою смолою обливали, а зверху малювали фарбами, розведеними на глині і на жовтковій яйця, щоб трималося. Глину розводили з барвником і з яйцем, щоб прилипало. І отакі вони яскраві виходили. Оце такі традиційні коники громівські. Я намагаюся підтримувати традицію, а далі по-своєму ще працюю».

Майстриня наголосила, що в Пироговому зав'язуються знайомства сучасних гончарів України, професійна дружба. Анжела Драч викладає в школі, веде гурток гончарної справи у Громах. «Там же ж попросили мене, щоб я в школі дітям це давала, бо село забулося. І гончарством ніхто не займається, а дирекція школи дуже хоче, щоб діти це відчували, бо це ж

їхне. Працювали їхні діди-прадіди. Уже батьки їхні цим не займалися. Починаємо, звичайно, з іграшки. Із манюсінського півника. Ті діти, які тіки прийшли перший раз (1, 2, 3 клас) – що ми можемо з ними зліпити? Взяли в руки шматок глини – ну що з неї зробити? Можем зліпити кульку. Ямку зробив – це вже вам буде яблучко. Хвостика причепив – уже видно, що яблуко з хвостиком. Далі кажу: «Що на городі росте?» «Цибулька, картопелька». Робим картоплинку. Я їм тоді вже підправляю. Мисочку зліпили швиденько – розплескали шматочок глини, пласт такий зробили, склали цю городину – картопельку, бурячок, морквинку, що вони зліпили – вже вам композиція. Дітям подобається, ще як додому принесуть, то батьки й відправляють: «Ідіть, ідіть!» Мають бути виставки шкільні, тому я так кажу: «Перші роботи ви забираєте показати батькам, що ви щось уже зробили. Далі робите одну роботу для гуртка, іншу роботу, якщо є вільний час або бажання, робите для себе». Діти вже так розділилися – хто ледачкуватий, то вони відбули тему – і все, а ті, що хочуть додому забрати або хтось із сусідів попросив забрати, то вони встигають попрацювати, бо вже зацікавлені самі сісти й зробити. Усі в мене – від 1 до 11 класу».

Дочка майстрині Іванна з трьох років біля глини. «Вона ліпить сама, що побачила. Як щось не вийде, то попросить: «Мам, поможи». Я можу якийсь нюанс підправити», — розповідала майстриня про свою 10-річну дочку.

Якщо керівник гончарського гуртка Анжела Драч – перша у своєму роду гончарка, то завідувачка художнім відділом Валківської школи мистецтв Ольга Тимошенко – онука нововодолазького гончара Дем'яна Лубенця. Останні представники цього великого гончарського роду в одному з найбільших гончарських осередків Слобідської України – Новій Водолазі – ще працювали за гончарним кругом у 80-х роках ХХ століття. Родина Ольги Володимирівни переїхала до Валок. Саме у Валківському краєзнавчому музеї 2012 р. записана ця розповідь. «Ми працюємо тільки з нашою місцевою глиною на заняттях з кераміки, тому що я вважаю, що українська приказка «де родився, там згодився» – це те кредо, яке повинен пам'ятати кожен українець. Саме та земля, та глина, яка тут є у тебе під ногами, генетично тобі близька, саме з цього матеріалу може бути зроблений той енергетичний виріб, який далі понесе традиції українців у майбутнє. Вступивши до педагогічного інституту, не думала, що буду займатися глиною, гончарством у контексті народних мистецтв, але доля, доріжка життява – вона повертає саме туди, куди ти повинен прийти.

Робили свищики мій дідусь і моя мама. Саме мама моя пригадала, як за допомогою соломинки, маючи шматочок глини поряд із батьком, робила свищики. «Отак дірочка і отак дірочка». Скільки я тих дірочок перевтікала, поки оці руки на генетичному рівні просто це згадали. Коли ми дамо волю своєму внутрішньому пориву, то все це згадається. Треба підняти оцю – не побоюєш такого визначення – глибу незнання про коріння свого народу. Саме так будується викладання у Валківській школі мистецтв. Зі своїми дітьми за свою досить велику педагогічну діяльність їздили по різноманітних конкурсах в Харкові, на інших регіональних конкурсах. І з писанкарства, і з кераміки. Але всіх дітей за межі міста не вивеземо на конкурс, і тому з'явилася думка, що треба організувати наш місцевий, районний. Відгукуються колеги з Нововодолазької, Красноградської та Харкова – школи мистецтва ім. Репіна. Виставка влаштовується щороку напередодні Великодня у краєзнавчому музеї, у ній може брати участь людина будь-якого віку, а в конкурсі – тільки діти.

Дітей дуже легко злякати, від себе відштовхнути. Ніколи не можна насаджувати культуру. Їм треба показувати, давати, розповідати, а залишати за ними вибір, право вибору.

У нас є свистки з глини. Як раніше мама розповідала, діти виходили зі свистунцями на вигін, і закликали весну і проганяли зиму з холодом – саме на Стрітення. Я розповідаю дітям про це».

Центральним елементом Великодньої виставки стає «дерево життя» – до справжніх гілок кріпляться писанки валківчан. За символічну плату ці роботи можна придбати, і діти радіють, коли їхні роботи уже «по-дорослому» купують.

У день знайомства з Ольгою Тимошенко в музеї влаштовувала майстер-клас для валківських школярів майстриня з Котельви Полтавської області, член Співки народних майстрів Анна Матвієнко. Вона займається художнім розписом, вивчає історію гончарства. До Валок спершу приїхала дослідити творчість нашого земляка – заслуженого майстра народної творчості України Бориса Цибульника – готувала наукову доповідь на міжнародний симпозіум про керамічну іграшку. Зізналася, що займається не просто декоративним розписом, а створює композиції квітів у різноманітних традиційних глечиках і вазонах. Згодом втілилася ідея відкрити її персональну виставку у Валках. У тамтешньому музеї Анна Іванівна розповіла: «У мене так склалося, що творча доля пов'язана з Харківщиною. Перша моя виставка відбувалася в стінах Пархомівського художнього музею

на Краснокутщині. Як відомо, засновником його був Афанасій Федорович Луньов. Я цю людину згадую з трепетом. Він мене, тоді початківця, так підтримав! І от зараз я часто їжджу до Пархомівки на виставки. Коли працювала в Котелевському краєзнавчому музеї, то довелося дуже багато збирати речей керамічних, вивчати відмінності кераміки котелевської, опішнянської, а потім, прочитавши про валківський осередок, я так зацікавилася, що довелося приїхати сюди. На жаль, у Котельві жодної людини, яка б цим займалася, зараз немає. Але раніше це був потужний осередок, і притому ця кераміка відрізнялася від інших тим, що вона була житкового напрямку – чорна, задимлена кераміка».

Різноманітні вироби місцевих гончарів склали основу постійної експозиції Валківського краєзнавчого музею. У 2012 р. цю експозицію прикрасив банер, який за бажанням можна розтягти і на ярмарку чи місцевому святі, щоб привернути увагу гостей краю, з написом «Валки – гончарна столиця Слобожанщини». Епіграфом є винесені слова сучасного гончара Бориса Цибульника: «Душа майстра відпочиває в роботі. Вона висловлюється мовою кераміки: розповідає про своє минуле, традиції, сучасне бачення історії і просто творить».

Банер інформує про туристичний маршрут «Садиба гончаря», який проліг із Валок до Шарівки – батьківщини Б. Цибульника.

Таким чином, сучасні народні майстри, які працюють із глиною, здається, володіють потужним духовним ресурсом. Наявність такої форми комунікації дає можливість сучасному музею реалізовувати свою виховну функцію, здійснюючи естетичне, морально-етичне, патріотичне та інші види виховання.

Література

1. Данченко Л. Народна кераміка Наддніпрянщини / Л. Данченко. — К. : Мистецтво, 1969. — 140 с.
2. Карпова О. Украинское гончарство по материалам собрания Российского этнографического музея (конец XIX – начало XX вв.) : автореф. дисс. ... канд. ист. наук / О. Карпова. — СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 2006. — 18 с.
3. Лисенко Т. Гончарний спадок Слобожанщини / Т. Лисенко // Слобода. — 1997. — 19 березня.
4. Логвиненко Л. Коли посміхатимуться валківські леви? / Л. Логвиненко // Слобідський край. — 2006. — 3 серпня.

5. Метка Л. Народне гончарство Харківщини кінця XIX – I половини XX століття (за матеріалами етнографічних експедицій 2002 року) / Л. Метка // Проблеми історії та археології України ; зб. мат. міжнар. історико-археологічної конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду. — Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. — С. 122–126.
6. Поліщук Т. Валки, що на Муравському шляху / Т. Поліщук // Березіль. — 2000. — №5–6. — С. 157–161.
7. Пошивайло О. Музейний ландшафт гончарської України / О. Пошивайло // Український керамологічний журнал. — 2003. — № 2–4. — С. 5–24.
8. Скрипник Г. Етнографічні музеї України : становлення і розвиток / Г. Скрипник. — К. : Наукова думка, 1989. — 304 с.